

Grafičke tehnike u radu s djecom rane i predškolske dobi

Rudan, Tanja

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:755378>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-19**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Tanja Rudan

GRAFIČKE TEHNIKE U RADU S DJECOM RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI

Diplomski rad

Zagreb, rujan, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Tanja Rudan

GRAFIČKE TEHNIKE U RADU S DJECOM RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI

Diplomski rad

Mentorica rada:

doc. dr. sc. Marijana Županić Benić

Zagreb, rujan, 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Pregled grafičkih tehnika	2
2.1. Likovno područje grafike	2
2.2. Tehnike visokog tiska	3
2.2.1. Drvorez.....	3
2.2.2. Linorez.....	4
2.2.3. Gipsorez	5
2.2.4. Kartonski tisak	6
2.3. Tehnike dubokog tiska.....	6
2.3.1. Bakrorez	7
2.3.2. Mezzotinta.....	8
2.3.3. Suha igla.....	9
2.3.4. Bakropis.....	10
2.3.5. Akvatinta.....	11
2.4. Tehnike plošnog tiska.....	12
2.4.1 Litografija.....	13
2.4.2. Monotipija	14
2.5. Tehnike propusnog ili protisnutog tiska.....	15
2.5.1. Sitotisk	15
3. Likovna kultura u vrtiću	16
3.1. Uloga odgojitelja u realizaciji likovne kulture	16
3.2. Prostorno- materijalni preduvjeti za realizaciju likovne kulture.....	16
3.3. Ciljevi i sadržaji likovne kulture.....	18
3.4. Metode realizacije likovne kulture.....	19
4. Grafičke tehnike u radu s djecom rane i predškolske dobi	20
4.1. Frotaž.....	21
4.2. Pečatni tisak	21
4.3. Monotipija	22
4.4. Gipsorez	23
4.5. Kolažni i kartonski tisak.....	23
4.6. Kolagrafija	24
4.7. Računalna grafika	25
4.8. Tehnike dubokog tiska.....	25
5. Metodologija istraživanja	26
5.1. Cilj istraživanja	26

5.2. <i>Instrument i postupak istraživanja</i>	26
5.3. <i>Uzorak ispitanika</i>	27
5.4. <i>Rezultati istraživanja</i>	27
6. Zaključak	36

Sažetak

Diplomski rad *Grafičke tehnike u radu s djecom rane i predškolske dobi* koncipiran je i podijeljen u četiri dijela. Prvi dio rada daje uvid u umjetničku grafiku kao granu likovne umjetnosti. Definiraju se i objašnjavaju najznačajniji pojmovi iz područja umjetničke grafike, a opisuju se i osnovne grafičke tehnike. U drugom dijelu rada govori se o realizaciji likovne kulture u predškolskim ustanovama te preduvjetima same realizacije. Među preduvjetima za provedbu likovnih aktivnosti s djecom rane i predškolske dobi ističe se uloga odgojitelja te prostorno- materijalni kontekst. Treći dio rada govori o grafičkim tehnikama primjerenim za rad s djecom rane i predškolske dobi. To su: frotaž, pečatni tisak, monotipija, gipsorez, kolažni i kartonski tisak, kolagrafija te računalna grafika. Tehnike se detaljno opisuju i daju se praktični savjeti za njihovo provođenje. U četvrtom dijelu rada fokus je na istraživanju razine poznavanja i učestalosti provođenja grafičkih aktivnosti u predškolskim ustanovama od strane odgojitelja. Cilj istraživanja bio je ispitati koliko su odgojitelji upoznati s mogućnostima i prednostima grafičkog izražavanja, koliko dobro odgojitelji poznaju određene grafičke tehnike te koliko često iste primjenjuju u svom radu. Izneseni su i interpretirani rezultati prikupljeni anketnim upitnikom.

Ključne riječi: grafičke tehnike, djeca rane i predškolske dobi, istraživanje

Summary

The master's thesis *Grafic techniques in working with children of early and preschool age* is conceived and divided into four parts. The first part of the work gives an insight into graphic art as a branch of fine art. The most important terms in the field of graphic art are defined and explained, and basic graphic techniques are also described. The second part of the paper discusses the implementation of art in preschool institutions and the prerequisites for its implementation. Among the prerequisites for the implementation of art activities with children of early and preschool age, the role of educators and the spatial-material context is emphasized. The third part of the paper talks about graphic techniques suitable for working with children of early and preschool age. These are: frottage, stamp printing, monotypy, plaster cutting, collage and cardboard printing, collagraphy and computer graphics. The techniques are described in detail and practical advice is given for their implementation. In the fourth part of the paper, the focus is on researching the level of familiarity and frequency of implementation of graphic activities in preschool institutions by educators. The goal of the research was to examine how familiar educators are with the possibilities and advantages of graphic expression, how well

educators know certain graphic techniques and how often they apply them in their work. The results collected by the questionnaire were presented and interpreted.

Key words: grafic techniques, children of early and preschool age, research

1. Uvod

U kontekstu suvremenih spoznaja iz područja ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, a koje se temelje na shvaćanju djeteta kao cjelovitog bića čija je priroda učenja integrirana pa tako i kreiranju odgojno-obrazovnog procesa koji podržava cjelovit razvoj, likovna kultura može biti odličan temelj. Likovnom kulturom, odnosno likovnim aktivnostima snažno se utječe na različite kompetencije koje se međusobno isprepliću i na kraju oblikuju osobnost svakog djeteta. Ciljevi likovne kulture nisu samo ciljevi usko vezani za područje likovne umjetnosti, oni se odnose na poticanje cjelokupnog razvoja djeteta. Kvalitetno provođenje likovnih aktivnosti potiče motorički razvoj djeteta koji se ogleda u razvoju fine motorike tj. preciznih pokreta i razvoju koordinacije oko-ruka. Socio-emocionalni razvoj obuhvaća razvoj socijalnih kompetencija, odnosno razvoj neovisnosti, samostalnosti, razvoj osjećaja uspješnosti te izgrađivanje samopoštovanja. Spoznajni razvoj prvenstveno se odnosi na poticanje kognitivnih procesa kao što su razvoj apstraktnog mišljenja i sposobnost rješavanja problema. Također, odnosi se i na stvaranje novih znanja o likovnim tehnikama, materijalima i likovnoj umjetnosti općenito. Likovne aktivnosti potiču i razvoj govora usvajanjem novih izraza i riječi. Dakle, sudjelujući u likovnim aktivnostima dijete će imati još jednu priliku više za razvoj i uvježbavanje specifičnih kompetencija u različitim razvojnim područjima (Kunstek, 1999).

Iako dijete najčešće spontano i samostalno pronalazi načine likovnog izražavanja, ono ipak treba pomoć odrasle osobe koja će njegovati i razvijati njegovu likovnost, odnosno bogatiti njegov likovni doživljaj. Ovdje veliku ulogu ima odgojitelj. Odgojitelj bira različite metode rada i načine motivacije prema interesu i potrebama djeteta, različita sredstva ostvarivanja likovne kulture, odnosno odgovarajuće poticaje, teme i motive. Omogućuje pristup različitim likovnim materijalima te nudi mogućnost različitih tehnika likovnog izražavanja. Odgojitelj također, promišlja, oblikuje i po potrebi nadopunjuje i mijenja prostor za likovno izražavanje te tako stvara poticajno okruženje u kojem će dijete imati priliku ostvariti sve svoje potencijale (Balić Šimrak, 2011).

Odgojiteljeva je zadaća, stoga, upoznati djecu i s grafičkim tehnikama te im tako omogućiti da nadgrade svoj likovni doživljaj, obogate svoje likovno iskustvo te uvide i isprobaju različite načine likovnog izražavanja.

Grafičke tehnike pretpostavljaju postupke izrade i oblikovanja matrice, odnosno postupke otiskivanja i reproduciranja crteža pomoću matrice na papir. Uvođenje djece u svijet grafike i grafičkih tehnika trebalo bi biti postepeno i u skladu s njihovim interesima i sposobnostima.

Ovakav pristup stvorit će dobru podlogu za mogućnost kombiniranja grafičkih tehnika u budućnosti. Pri izboru grafičke tehnike koja će se koristiti u radu s djecom u obzir treba uzeti i složenost same tehnike. Naime, neke grafičke tehnike iziskuju složenije motoričke pokrete, kao primjerice rezanje škarama pa bi ovakve tehnike trebalo ponuditi djeci starije životne dobi, odnosno djeci koja su savladala ovakve pokrete. Lepeza grafičkih tehnika primjerenih za rad s djecom rane i predškolske dobi je relativno velika, a literatura najčešće spominje sljedeće tehnike: frotaz, pečatni tisak, monotipiju, gipsorez, kolažni i kartonski tisak, kolagrafiju i računalnu grafiku. Na odgojitelju je da osluškuje interese i potrebe djece i sukladno tome odluči i izabere vrijeme, način i specifičnu grafičku tehniku s kojom će upoznati djecu. Svaka od grafičkih tehnika je prilika za isprobati, istražiti i usvojiti nešto novo, a dijete koje sudjeluje u aktivnostima s grafičkim tehnikama je dijete koje razvija svoju maštu i kreativnost, proširuje svoje spoznaje o likovnim elementima i upoznaje različite načine likovnog izražavanja (Šparavec, 2018).

2. Pregled grafičkih tehnika

2.1. Likovno područje grafike

“Grafika nije mehaničko umnožavanje jednog istog predloška u veći broj istovjetnih primjeraka-kopija. Grafika je oblikovanje matrične ploče s koje je moguće uraditi veći broj otisaka koji teško mogu biti istovjetni. Na djelu, u izravnoj oporbi s materijalom, grafičar se razlikuje od majstora tiskara ili majstora gravera” (Paro, Galerija Mala (katalog), 1988).

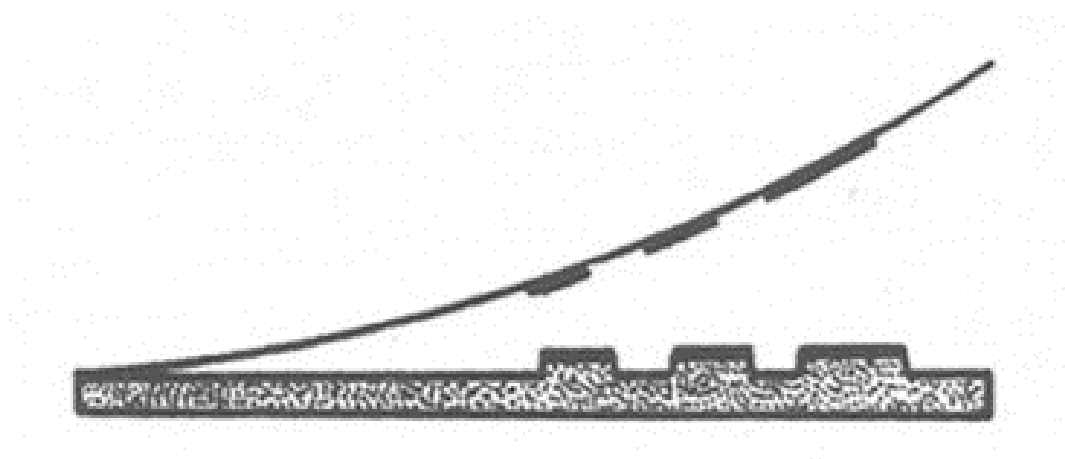
Temelj i preduvjet grafičke umjetnosti je matrica. Matrica se najjednostavnije može definirati kao oblikovana tiskovna forma. Matrica je obrađena ploča s koje se vrši otiskivanje grafičkih listova, a može biti od drveta, kamena, bakra, linoleuma, kartona i dr. materijala. Može imati ravnu ili drugačije pripremljenu površinu, a izrađuje se mehaničkim ili kemijskim putem. Koristeći različita sredstva, alate i materijale, kao i različite postupke izrađivanja matrice, umjetnik radi otisak i tako stvara originalno umjetničko djelo iz područja grafike. Dakle, umjetnička grafika je vrsta likovne umjetnosti koja koristi različite grafičke tehnike i postupke otiskivanja, a čiji je rezultat originalna ili umjetnička grafika. Svako umjetničko djelo valja i potpisati, a osobito je to važno u grafičkoj umjetnosti. Uz potpis, za koji se isključivo koristi obična olovka, umjetnik označuje i redni broj otiska, naslov djela te grafičku tehniku koju je primijenio. Jedno od glavnih obilježja grafike je i multioriginalnost, ipak zbog likovnih, tehničkih i komercijalnih izazova, količina otisnutih grafičkih listova je ograničena (Arbanas, 1999). Način obrade matrice, vrsta materijala iz kojeg je napravljena te način tiska kriteriji su

prema kojemu se razlikuju četiri osnovne grafičke tehnike. To su: tehnike visokog tiska, tehnike dubokog tiska, tehnike plošnog tiska te tehnike propusnog ili poroznog tiska (Jakubin, 1999).

2.2. Tehnike visokog tiska

Tehnike visokog tiska podrazumijevaju ispušćenost tiskovne površine. Ono što se želi otisnuti na papir ostaje povišeno, dok se netiskana površina mehanički, rukom izrezuje. Na tiskovnu formu (matricu) nacrt se skica koja ostaje uzdignuta, ostali dijelovi se odstranjuju. Uzdignuti dio premaže se bojom pomoću valjka ili tampona, a zatim se djelovanjem ruke ili tiskarskom prešom slika prenosi na papir (Arbanas, 1999). Svaka tehnika visokog tiska uključuje upotrebu različitih materijala i njihovih posebnosti koje daju svoj doprinos u ostvarivanju zamisli umjetnika i stvaranju umjetničkog djela (Jakubin, 1999). Umjetnička djela nastala visokotisnim tehnikama, prije svega se izražavaju linijama i plohamama što im daje relativno plošni karakter.

Slika 1. Primjer visokog tiska

2.2.1. Drvorez

Drvorez je najstarija tehnika visokog tiska, a kao umjetnička tehnika javlja se u drugoj polovici 14. stoljeća. Kao što insinuira i sam naziv, matrica se izrađuje od drveta. Najčešće se koristi šimširovo, kruškovo, trešnjevo ili bagremovo drvo. Važno je da je odabrana drvena ploča ravna i glatka te suha kako se matrica ne bi iskrivila (Jakubin, 1999). Nakon pripremne obrade ploče stolarskim alatom i brusnim papirom umjetnik može nacrtati skicu izravno na ploču. Ipak, većina drvorezaca odlučuje se za skiciranje crteža na papiru, a zatim prenošenju skice na podlogu. Drvena se ploča premaže tankim slojem bijele, pokrivne boje. Pomoću prozirnog papira obris crteža se prenosi na ploču. Nakon što se tamnom bojom ili tušem označe svi

¹ Izvor: https://www.wikiwand.com/hr/Grafi%C4%8Dke_tehnike, 24.8.2022.

dijelovi koji su i na papiru crni, vrijeme je za odstranjivanje ostalih dijelova. Odstranjivanje, odnosno urezivanje se radi posebnim noževima i dlijetima (dubačima) za drvorez . Originalna ploča drvoreza može se tiskati ručno (trljanjem, odnosno, pritiskom žlice u kružnim kretanjima), u ručnoj preši ili na knjigotiskarskome stroju (Arbanas, 1999). Drvorez se može napraviti i u boji. U tom slučaju treba izraditi više matrica, odnosno onoliko koliko je boja predviđeno za crtež. Prilikom otiskivanja kreće se s najsvjetlijom bojom (Jakubin, 1999).

Slika 2. Albrecht Dürer, *Navještenje*, drvorez, 1509.

2.2.2. Linorez

Zbog dostupnosti i jednostavnosti obrade matrice tijekom 20. stoljeća popularizira se tehnika linoreza. Linorez je tehnika visokog tiska koja uključuje matricu izrađenu, odnosno izrezbarenu u ploču linoleuma. Linoleum je relativno mekan i podatan materijal koji se lako izrezuje. Izrezivati se može istim alatom koji se koristi za drvorez ili specijalnim nožićima za linorez tzv. "tift-pera". Zbog mekoće materijala linorez se najčešće koristi za crteže na kojima prevladavaju velike plohe i široke linije. Boja se na ploču nanosi valjkom ili tamponom, a

postupak samog otiskivanja isti je kao i kod drvoreza (Jakubin, 1999). Zbog specifičnog sastava, linoleum pokazuje veliku izdržljivost na tlak pa je moguće otisnuti čak do 5000 korektnih otisaka (Paro, 2002). Linorez se kao tehnika visokog tiska često koristi u višim razredima osnovne škole kada djeca u potpunosti svladaju pokrete ruku i tehniku rezanja te mogu podnijeti fizički napor koji ova tehnika traži (Tanay, Kučina, 1995).

Slika 3. Pablo Picasso, *Bista žene sa šeširom*, linorez, 1962.

2.2.3. Gipsorez

Još jedan visokotisni postupak je i gipsorez. Nakon što se izradi gipsana ploča, a zatim i matrica, proces otiskivanja podjednak je kao i kod drvoreza. Pripremljeni crtež na papiru se prenosi na prozirni papir te se pomoću indigo papira precrtava na gipsanu ploču. Kako ploča ne bi upila boju potrebno ju je premazati otopinom šelaka u špiritu. Otiskivanje se zbog lomljivosti ploče radi ručno, trljanjem dlanom ili valjkom (Jakubin, 1999). Tehnika gipsoreza može se koristiti i u radu s djecom. U tom slučaju valja raditi s gipsom dok je još polusuh kako bi djeca mogla izdubiti željeni crtež (Grčko, 1970).

³ Izvor: <https://www.guyhepner.com/product/femme-au-chapeau-bust-by-picasso/>, 24.8.2022.

2.2.4. Kartonski tisak

Kartonski tisak ne uključuje odstranjivanje međuprostora kao ostale tehnike visokog tiska, nego izrezivanje i lijepljenje. Oblici koji će predstavljati crtež se izrezuju iz kartona, a potom lijepe na tvrdi kartonsku podlogu. Između oblika treba ostaviti mali razmak kako bi prijelazi u otisku bili jasniji. Matrica se premazuje bojom i otiskuje na čisti papir (Jakubin, 1999). Kartonski tisak se temelji i srodan je tehnici kolaža. Kao i kolažiranje, kartonski tisak pretpostavlja komponiranje i razmještanje izrezanih oblika na podlogu. Ova grafička tehnika relativno je jednostavna za korištenje. Ne zahtijeva veliki fizički napor ni baratanje posebnim grafičkim alatima što je čini vrlo pristupačnom tehnikom u radu s djecom (Grčko, 1970).

2.3. Tehnike dubokog tiska

Tehnike dubokog tiska podrazumijevaju urezivanje crteža u ploču. Urezivanje se radi mehaničkim ili kemijskim putem. Mehanički način obrade ploče označava direktno urezivanje određenim alatom u ploču dok kemijski način pretpostavlja korištenje kiseline koja izjeda ploču na označenim dijelovima tzv. jetkanje (Jakubin, 1999). Za grafičke tehnike dubokog tiska najčešće se koriste ploče od cinka, mjedi ili bakra, ali i one od mesinga, aluminijske i sl. Nedotjeranu ploču prvo treba obraditi. Oštre rubove i kutove treba ublažiti turpijom kako se prilikom otiskivanja ne bi poderao papir ili filc. Dalje ploču treba zagladiti brusnim papirom, a zatim očistiti posebnim sredstvima za čišćenje metala. Glatka i sjajna površina preduvjet je kvalitetnog otiska. Boja se, zatim utiranjem nanosi u udubljene dijelove matrice, a s povišenih dijelova se briše. U tiskarsku prešu stavlja se navlaženi papir koji pod velikim pritiskom ulazi u sve udubine na ploči i upija boju (Arbanas, 1999). Upotrebom tehnika dubokog tiska umjetnik se izražava linijama, tonovima i polutonovima te tako stvara iluziju volumena i prostora (Jakubin, 1999).

Slika 4. Primjer dubokog tiska

4

2.3.1. Bakrorez

Bakrorez je tehnika dubokog tiska koja iziskuje puno uloženog vremena i veliko iskustvo u baratanju alatom. Ipak, ljepota bakroreza, a koja se očituje u linearnoj čistoći i reljefnosti crta, i dalje privlači umjetnike na rad s ovom tehnikom (Jakubin, 1999). Podloga na koju se urezuje crtež je ploča od bakra ili cinka debela između 1 i 3 mm. Nakon brušenja, čišćenja i poliranja ploče kao pripremnih koraka, urezivanje se vrši posebnim čeličnim dubačima različitih profila. Boja se pomoću tampona nanosi na ploču i tako prodire i zadržava se u udubinama. Višak boje s površine se briše. Otiskivanje se vrši prešom za duboki tisak. Boja iz udubljenja na ploči pod pritiskom prelazi na navlaženi papir i tako se dobiva otisak (Arbanas, 1999).

⁴ Izvor: https://www.wikiwand.com/hr/Grafi%C4%8Dke_tehnike, 24.8. 2022.

Slika 5. Jacques Callot, *Mušketir*, bakrorez, 1622

2.3.2. Mezzotinta

Tehnika struganja ili mezzotinte izvodi se obradom ploče tako da postane hrapava što znači da je postupak obrnut u odnosu na tehniku bakroreza ili tehniku suhe igle. Ohrapavljenje ploče se najčešće izvodi alatom koja se zove njihalica. Njihalica je poseban, oštro nabrušen grafički alat koji njihanjem lijevo- desno na ploči ostavlja istrzan, zupčast trag. Kada bi se hrapava podloga otisnula dobio bi se puni crni ton jer hrapavije plohe primaju više boje. Sasvim zaglađena površina u otisku daje bijelo. Stoga je ploču potrebno dalje obrađivati. Različiti stupanj hrapavosti daje i različite tonove sive boja, a upravo su bogato nijansirani tonovi glavno obilježje ove tehnike. Tehnika struganja zahtijeva upotrebu najfinijih papira i boja. Ploča se tiskanjem relativno brzo troši pa je prosječan broj uspješnih otisaka između 5-10 (Arbanas, 1999).

⁵ Izvor: <https://www.quintessentialthings.com/product/jacques-musketeer-engraving/>, 24.8.2022.

2.3.3. *Suha igla*

Suha igla je tehnika dubokog tiska koja podrazumijeva obrađivanje metalne ploče, najčešće bakrene, cinčane ili aluminijske, s čeličnom iglom. Crtež se prenosi na ploču pomoću indigo-papira, ali može se crtati i izravno na ploču ako se ploča prije natopi krpom namočenom u loj. Zbog plitko urezanih linija koji se tiskanjem brzo troše, moguće je otisnuti do 30 kvalitetnih otisaka (Arbanas, 1999).

Slika 6. Leo Lesser Ury , *Žena u kafiću*, suha igla, 1919-1921.

2.3.4. Bakropis

Bakropis je tehnika dubokog tiska pri kojoj se bakrena ili cinčana ploča prvo se, najčešće, premazuje slojem voska, koji kasnije, prilikom otiskivanja štiti ploču od utjecaja kiseline. Na tako zaštićenu podlogu oštrom iglom se urezuje crtež. Nakon izrade crteža ploča se izlaže djelovanju kiseline. Kiseline izgriza urezbarene dijelove, a vosak štiti neiscrtane dijelove. Na cijelu ploču se utrljava boja, a otisak se radi pomoću tiskarske preše (Jakubin, 1999).

⁶ Izvor: <https://www.mutualart.com/Artwork/Lady-in-a-Cafe/6BF4C40EBFA16A27>, 24.8. 2022.

Slika 7. Rembrandt Harmenszoon van Rijn, *Vrba*, bakropis, 1645.

2.3.5. Akvatinta

Još jedna tehnika dubokog tiska je akvatinta. Za ovu tehniku karakteristično je da se tonovi i polutonovi dobivaju jetkanjem bez prethodnog crtanja. Nakon ravnomjernog nanošenja fine prašine kolofonija na ispoliranu ploču, ploča se zagrijava, a zatim izlaže djelovanju kiseline. Dijelovi koji se žele sačuvati od utjecaja kiseline prekrivaju se asfaltnim lakom, a ovisno o vremenskom trajanju jetkanja dobivaju se svjetliji ili tamniji tonovi. Posebnosti ove tehnike ogledaju se u širokoj lepezi nijansiranih ploha u otisku (Arbanas, 1999).

⁷ Izvor: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/359969>, 24.8.2022.

Slika 8. Francisco Goya, *Caprichos br. 8*, akvatinta, 1797-1798.

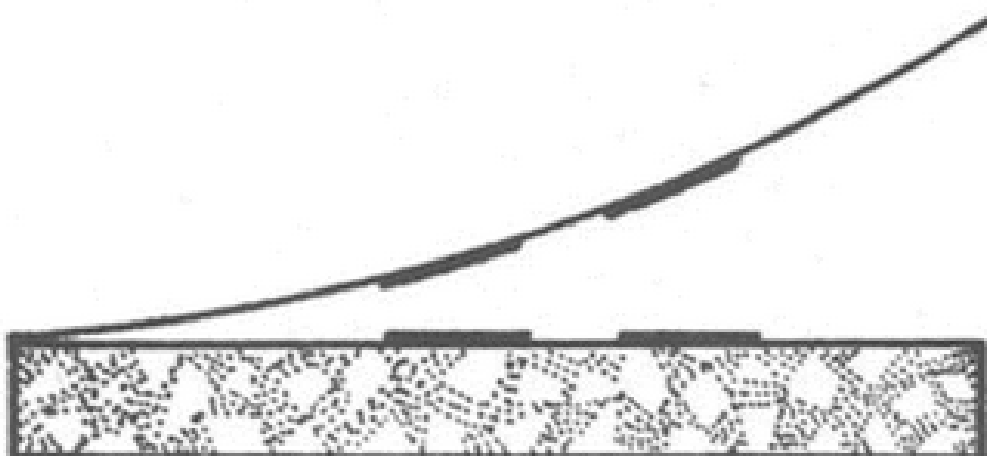

2.4. Tehnike plošnog tiska

Osnovna karakteristika tehnika plošnog tiska je da dijelovi matrice ostaju u istoj ravnini s dijelovima matrice koji se ne otiskuju. Dakle, tiskovna površina je na istoj razini kao slobodna površina. Takav otisak moguće je ostvariti kemijskom obradom ploče pri kojoj dolazi do odvajanja masnih i vlažnih dijelova. Masni dijelovi primaju boju i otiskuju se, dok vlažni dijelovi ostaju neotisnuti.

⁸ Izvor: <https://loscaprichos.org/8-So-they-carried-her-off!.html>, 24.8. 2022.

Slika 9. Primjer plošnog tiska

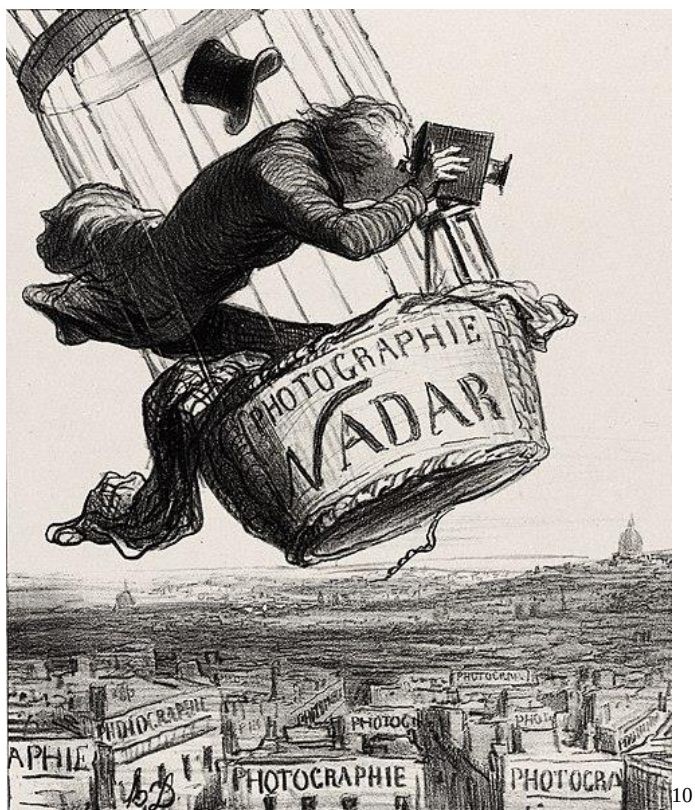
9

2.4.1 Litografija

Litografija je tehnika plošnog tiska čija je matrica, najčešće, vapnena ploča. Zbog praktičnosti, vapnena ploča se može zamijeniti cinčanom i aluminijskom pločom. Nakon temeljite pripreme same kamene ploče, a koja uključuje čišćenje, ribanje i glačanje, crtež se prenosi na kamen preko providnog papira. Nadalje, crtež se izvodi perom ili kistom, a koristi se masna litografska kreda ili tuš. Kada je crtež gotov on se fiksira gumiarabikom, a potom se prelazi na jetkanje. Jetkanjem se stabiliziraju dijelovi crteža i pojačava se njihova oleofilnost, a istovremeno se učvršćuje sposobnost neiscrtanih dijelova da zadržavaju vodu. Kamen se navlaži mokrom krpom, tiskarska boja se zadržava samo na masnim iscrtanim dijelovima, dok se voda zadržava samo na neiscrtanim dijelovima. Za otiskivanje litografije koristi se poseban stroj. Litografija se može izvoditi i u boji. U tom slučaju valja pripremiti detaljan nacrt sa svim planiranim bojama. Za svaku boju koristi se druga ploča, a s otiskivanjem se kreće od najsvjetlije prema tamnijim bojama (Arbanas, 1999).

⁹ Izvor: https://www.wikiwand.com/hr/Grafi%C4%8Dke_tehnike, 24. 8. 2022.

Slika 10. Honoré-Victorin Daumier, *Nadar u balonu*, litografija, 1869.

2.4.2. Monotipija

Druga tehnika plošnog tiska je monotipija. Gotov crtež moguće je otisnuti samo jedanput pa od tuda i sam naziv ove tehnike. Nemogućnost višestrukog otiskivanja, što je zapravo uvjet grafičke umjetnosti, podiže raspravu u stručnim krugovima oko priznavanja i definiranja monotipije kao grafičke tehnike. Na ravnoj cinčanoj, aluminijskoj, keramičkoj ili plastičnoj ploči, odnosno ploči koja ne upija boju naslika se crtež uljanim bojama ili temperama. Preko gotove slike stavlja se papir. Papir se pritišće rukom ili valjkom, a zatim se podiže kao gotov otisak (Jakubin, 1999).

¹⁰ Izvor: <https://smarthistory.org/daumier-nadar-elevating-photography/>. 24.8.2022.

Slika 11. Giovanni Benedetto Castiglione, *Uskrsnuće*, monotipija, 1660.

11

2.5. Tehnike propusnog ili protisnutog tiska

Princip grafičkih tehnika propusnog ili protisnutog tiska je protiskivanje boje kroz propusne dijelove sita, odnosno zatvaranje određenih dijelova sita emulzijom ili šablonom (Arbanas, 1999).

2.5.1. Sitotisak

Sitotisak se razlikuje od ostalih grafičkih tehnika jer se otisak ne dobiva samim otiskivanjem, dodirrom dviju površina. Otisak se dobiva posredno, s pomoću sita ili mrežice. Matrica je gusta svileni ili sintetska mrežica čvrsto napeta na okvir. Sitotiskarska matrica blokira zadana područja na mreži i sprječava prolaz boje. Za izradu matricu može poslužiti papir pa se onda govori o rezanoj šablوني. Na masni papir se nacrti i izreže forma koja se želi otisnuti, papir se zalijepi na sito. Na onim mjestima gdje je papir boja ne prodire kroz sito, na ostalim mjestima boja prolazi i stvara se otisak. Kod crtane šablone litografskom kredom ili tušem se nacrti željeni oblik, a cijela matrica se prevuče želatinom. Crtež se skine terpentinom. Na tim mjestima boja sada može prolaziti, dok želatina na mjestima koja nisu iscrtana zadržava boju.

¹¹ Izvor: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/monotipija.htm>, 24.8.2022.

Fotošablona podrazumijeva izradu dija pozitivna fotopostupkom ili ručnom izradom na prozirnoj foliji. Crtež se, zatim prenosi na sito premazano želatinom, tamni dijelovi crteža se ispiru i tako postaju propusni za boju (Jakubin, 1999).

3. Likovna kultura u vrtiću

3.1. Uloga odgojitelja u realizaciji likovne kulture

Uloga suvremenog odgojitelja očituje se, ponajviše, u organizaciji okoline, odabiru materijala i prijedlogu aktivnosti. Odgojno djelovanje usmjereno je na stvaranje poticajne okoline i pedagoške postupke koji će poticati inicijativu i autonomiju, a usmjerenost na rezultate i ishode ustupa mjesto usmjerenosti na sam proces. Na odgojitelju je da osluškuje potrebe i interese djeteta i sukladno tome djeluje (Slunjski, 2003). Posebno su važni i posebno se cijene trenuci u kojima dijete samoinicijativno stupa u određenu aktivnost pa tako i u onu likovnu. Puštajući dijete da spontano odabere likovno sredstvo i samoinicijativno uđe u proces likovnog stvaranja odgojitelj omogućuje djetetu da slobodno izrazi svoje ideje, shvaćanja, iskustva i likovne zamisli. Nadalje, zadaća odgojitelja je i proširivati i bogatiti djetetove spoznaje i djetetovu senzibiliziranost za likovnu umjetnost. Jedan od načina kako će to ostvariti je provedbom planiranih likovnih aktivnosti. Planirane likovne aktivnosti prilika su da dijete usvoji nova znanja o likovnim tehnikama i materijalima. Odgojitelj, tako, treba biti kompetentan definirati određene ciljeve i zadatke u odnosu na cijelu skupinu, ali i svako dijete ponaosob. Nakon definiranih ciljeva odgojitelj planira i provodi likovne aktivnosti kojima će i ostvariti te ciljeve (Balić Šimrak, 2010). Osim pretpostavljenih psiholoških i pedagoških znanja, odgojitelj bi trebao imati i opširno znanje o različitim likovnim područjima, tehnikama i materijalima kako bi mogao realizirati likovnu aktivnost zajedničkog istraživanja i usvajanja novih likovnih spoznaja. Kompetentan odgojitelj je odgojitelj koji stručno poznaje i vlada likovnim tehnikama i likovnim jezikom (Grgurić, Jakubin, 1996). Važno je da odgojitelj detaljno isplanira likovnu aktivnost, ali jednako je važno da u toj aktivnosti ostane fleksibilan, odnosno ostavi mjesta za promjenu tijeka aktivnosti ako za to bude potrebe. Dakle, glavna zadaća odgojitelja u likovnom procesu i realizacije likovne kulture u vrtiću je slušanje, razumijevanje, motiviranje, usmjeravanje i podupiranje djeteta (Šparavec, 2018).

3.2. Prostorno- materijalni preduvjeti za realizaciju likovne kulture

Kvaliteta odgojno-obrazovnog procesa, osim o samim subjektima tog procesa, ovisi i o prostorno- materijalnom kontekstu. Prostorno- materijalno okruženje jedan je od preduvjeta stvaranja poticajnog okruženja u kojem će dijete moći aktivno učiti, odnosno učiti čineći, u

suradnji s drugom djecom i odraslima. Stvaranje poticajnog okruženja započinje razumijevanjem procesa odgoja, procesa učenja djece te odgojiteljevim shvaćanjem vlastite uloge u tom procesu. Prostor vrtića treba biti privlačan, zanimljiv i ugodan. Što više nalik obiteljskim kućama s prostranim sobama opremljenim različitim materijalima. Odgojitelji trebaju imati na umu da okruženje djeci šalje poruku ugode i dobrodošlice, kao i da im prostor treba omogućiti potrebu za privatnošću. To se postiže stvaranjem različitih centara aktivnosti. Važno je formirati i centre za istraživanje i za sve ono za što djeca pokazuju interes. Valja, također, paziti da su centri fizički, odnosno, smisleno odvojeni. Također, treba paziti na funkciju, kvalitetu i dostupnost materijala. Ovakvo uređenje prostora stimulirat će djecu na rad u malim grupama, individualni rad ili rad u paru, a odgojitelju će pružiti više vremena za promatranje same djece i promišljanje o sljedećim koracima u izboru materijala i aktivnosti (Miljak, 2009). Pri osmišljavanju centra za likovno izražavanje treba voditi računa da se sam centar smjesti u blizini prirodne svjetlosti i sanitarnog čvora. Nadalje, djeci treba omogućiti da samostalno biraju likovni materijal, odnosno osigurati im dostupnost materijala, a za to su najpraktičniji ormarići ili police u visini dostupnoj djeci. Dobro organiziran i opremljen centar je onaj u kojem djeca znaju čime se mogu baviti i što mogu činiti. Centar likovnog izražavanja trebao bi poticati djecu na samostalno istraživanje, samostalno uključivanje u aktivnost, odnosno kod djece, posljedično, razvijati i jačati osjećaj autonomije. Također, likovni centar bi trebao biti bogato opremljen materijalima kako bi se zadovoljio trenutni dječji interes, ali i razvio novi. Osim uobičajenih likovnih materijala u vrtiću kojim dijete aktualizira likovni jezik, kao što su olovke, bojice, flomasteri, tempere, ljepilo, škare, glina i ostalo. Centar za likovno izražavanje trebao bi sadržavati i sve ostale materijale koji mogu pridonijeti jačanju slobode likovnog izražavanja kod djeteta. To su, primjerice kamenčići, drveni štapići, pločice, komadići stiropora i ostali neoblikovani materijali. Svakako bi trebalo osigurati i način i mjesto izlaganja dječjih radova, a poslužiti će običan konopac postavljen tako da djeca mogu samostalno zakačiti rad koji žele izložiti. Poželjno je uključiti i fotografije djece u procesu stvaranja kako bi se dodatno potaknula refleksija i samorefleksija (Šparavec, 2018). Dobro osmišljen centar likovnog izražavanja ne utječe samo na likovni razvoj djeteta već snažno podupire i razvoj ostalih razvojnih područja. Njeguje emocionalni razvoj razvijajući kod djeteta osjećaj povjerenja u sebe samoga i svoje sposobnosti. Daje djetetu priliku da izrazi svoje emocije i po potrebi filtrira one negativne. Kvalitetan centar likovnog izražavanja djetetu nudi i bezbroj mogućnosti za komunikaciju s drugom djecom, mogućnost uviđanja i poštivanja tuđih zamisli te tako osnažuje područje socijalnog razvoja. Podupiranje kognitivnog razvoja ponajprije se očituje u uočavanju i shvaćanju uzročno-posljedične veze, produljivanju koncentracije te

usvajanju novih pojmova, tehnika, materijala iz područja likovne umjetnosti. Ne treba zanemariti ni razvoj motoričkih sposobnosti, osobito razvoj fine motorike te razvoj koordinacije ruka- oko (Kunstek, 1999).

3.3. Ciljevi i sadržaji likovne kulture

Preduvjet svake aktivnosti u odgojno-obrazovnom radu je definiranje i ostvarivanje određenog cilja. Likovnim sadržajima i aktivnostima u vrtiću želi se utjecati na stvaranje praktičnog i teorijskog znanja iz navedenog područja. Želi se potaknuti razvoj likovnih sposobnosti i vještina likovnog izražavanja, odnosno potaknuti razvoj likovnog senzibiliteta. Ovakvi ciljevi nazivaju se stručno- likovni ciljevi (Herceg i sur., 2010). Stručno- likovni ciljevi se, dakle, odnose na znanje i razumijevanje likovnog jezika, likovnih i kompozicijskih elemenata, likovnih sredstava i likovnih tehnika te na sposobnosti kojima se razvijaju psiho fizičke funkcije (Grgurić, Jakubin, 1996). Drugu skupinu ciljeva likovne kulture čine odgojni ciljevi. Odgojni ciljevi se odnose na ciljeve koji pridonose cjelokupnom razvoju djeteta. Dakle, oni su vezani za ostala razvojna područja. Tako se motorički razvoj, posebice razvoj fine motorike prstiju i šake te koordinacija oko-ruka unaprjeđuje kada dijete barata različitim likovnim materijalima, sredstvima i pomagalicama. Likovnim aktivnostima snažno se utječe i na socio-emocionalni razvoj djeteta. Kada dijete nesmetano koristi, ali i posprema različiti likovni materijal ono se uči neovisnosti, samostalnosti te razvija osjećaj uspješnosti. Likovnim aktivnostima se općenito potiču pozitivne emocije kod djeteta, a ističu se osjećaj sigurnost, prihvaćenosti i pripadnosti. Sudjelujući u likovnim aktivnostima s drugom djecom i odraslima, dijete dobiva priliku i za uvježbavanje svojih socijalnih kompetencija i samokontrole. Kognitivni procesi se pak potiču likovnim aktivnostima u kojima dijete ima priliku doživjeti i istražiti veličinu, dubinu, teksturu, oblik, boju, odnosno upoznati materijalna i duhovna dobra kao i izgraditi pojmove o živim bićima, predmetima i situacijama u neposrednoj okolini. Treću skupinu ciljeva čine terapijski ciljevi. Na temelju likovnog uratka djeteta odgojitelj može puno toga zaključiti o njegovom psihičkom i socijalnom stanju što mu daje priliku da pravovremeno reagira i eventualno korigira neke negativne psihičke pojave koje je primijetio kod djeteta (Herceg i sur., 2010).

Likovni sadržaj, a koji proizlazi iz likovnih ciljeva, može se definirati kao sredstvo ostvarivanja likovne kulture. Likovni sadržaji obuhvaćaju: poticaje, teme, motive, materijale, likovni jezik, umjetnička djela i sl. Odabir sadržaja za likovne aktivnosti u vrtiću najčešće se poistovjećuje s temom unutar koje postoje različiti motivi, odnosno poticaji. Srž svakog poticaja je da kod djeteta pobudi ideje ili osjećaje. Dakle, poticaj mora biti zanimljiv i usklađen s djetetovim

interesima i mogućnostima. Poticaj za likovnu aktivnost može biti sve ono što je u djetetovom okruženju, a uz pomoć kreativne igre dijete otkriva likovne vrijednosti i likovne probleme određenog elementa iz svojeg okruženja. Poticaj može biti i određeni likovni ili kompozicijski element. Osim kreativnom igrom s likovnim i kompozicijskim elementima, sudjelovanje u aktivnosti se potiče likovnom pričom, pokretom, filmom, slikom i sl. Ono ne vizualno, kao primjerice glazba, osjet ili emocija također je izvrstan poticaj za ostvarivanje određene likovne aktivnosti (Herceg i sur., 2010) .

3.4. Metode realizacije likovne kulture

Metode rada mogu se definirati kao načini, odnosno postupci rada odgojitelja u odgojno-obrazovnom procesu. Odgovarajućom metodom rada ostvaruju se određeni, prije definirani ciljevi. Odnosno, metoda dobiva smisao kada odgovara odgojno-obrazovnim zadacima i karakteru područja rada. Ovdje veliku ulogu ima upravo odgojitelj koji, osim što utvrđuje ciljeve, bira postupke djelovanja s obzirom na mogućnosti i interes djece, a vodeći računa da njegovo djelovanje mora potaknuti dječju psihofizičku aktivnost i razvoj. Drugim riječima, kao kriterij odabira određene metode prvenstveno se uzimaju čimbenici usmjereni na dijete: dob, razina razvoja, sposobnost i motivacija. Nadalje, u obzir treba uzeti i prostorno-materijalne mogućnosti te kompetentnost odgojitelja u poznavanju specifičnosti, svrhe, ciljeva i ishoda likovne kulture. Metode rada u realizaciji likovne kulture dijele se na: opće didaktičke metode, specifične likovne metode te metode likovnog oblikovanja (Herceg i sur., 2010). Jedna od općih didaktičkih metoda jest verbalno- tekstualna metoda, a kao što objašnjava i sam naziv, ova metoda temelji se na upotrebi žive riječi i pisanih tekstova. Ova metoda najčešće podrazumijeva upravo razgovor čiji su ključni dijelovi pitanja i odgovori između djece i odgojitelja. Pitanja odgojitelja trebala bi biti sažeta, jasna i određena.. Metoda demonstracije uključuje pokazivanje karakterističnih odnosa, odnosno, načina i mogućnosti korištenja materijala i tehnika. Eksperimentalna metoda pretpostavlja istraživanje, igru kao preduvjet likovnog izražavanja (Grgurić, Jakubin, 1996). Općim didaktičkim metodama zajedničko je da se koriste za interpretaciju teorijskog sadržaja. Primjerice, objašnjavanje tehničkog postupka, upotreba određenog materijala, oblikovna zakonitost, značajke nekog stila, likovnog djela, kako je ono nastalo. Potreba za specifičnim likovnim metodama proizlazi iz činjenice da se likovnim izražavanjem ne utječe samo na spoznajni razvoj već i na socio- emocionalni razvoj. Metoda likovno-estetske komunikacije koristi se za likovno kultiviranje, odnosno oplemenjivanje djece. Ovom metodom želi se potaknuti djecu na razlikovanje racionalne i znanstvene komunikacije od estetske, odnosno želi se senzibilizirati djecu na estetske poruke i

tako u konačnici utjecati na njihov estetski odgoj. Temelj metode istraživanja čine posebni poticaji, definiranje problema, pronalaženje rješenja kao načini/postupci kojima se ostvaruju likovne vrijednosti. Metoda kompleksnosti govori o neprekidnom izmjenjivanju različitih poticaja, odnosno, ispreplitanju racionalnosti i emocionalnosti, teorije i prakse, učenja i igre u odgojno-obrazovnom radu kao načinu realizacije likovne kulture, odnosno ostvarivanju ciljeva. Metoda autonomnih postupaka pretpostavlja poticanje djece na traženje različitih, originalnih rješenja određenog problema kao i originalnih načina izražavanja te shvaćanja i osvješćivanja da je upravo to bit likovnog izražavanja. Metode likovnog oblikovanja odnose se na konkretne postupke kao primjerice crtanje, slikanje, trodimenzionalno oblikovanje i grafičko oblikovanje. Iako se ova metoda temelji na izražajnim sredstvima ona u obzir uzima i individualni senzibilitet stvaratelja, odnosno djeteta (Herceg i sur., 2010).

4. Grafičke tehnike u radu s djecom rane i predškolske dobi

Kada se grafičke tehnike prilagode dobi, sposobnostima i interesima djeteta one postaju još jedan način djetetovog likovnog izražavanja kojima dijete nadograđuje svoje cjelokupno likovno iskustvo i likovni doživljaj. Dobrobiti sudjelovanja djeteta u aktivnostima s grafičkim tehnikama su mnogobrojne. One potiču na istraživanje, otkrivanje i njeguje urođenu dječju radoznalost. Grafičke tehnike razvijaju kod djeteta inovativnost i poduzetnost. Dijete se upoznaje s novim načinima i mogućnostima izražavanja. Također, razvija se osjećaj za baratanje različitim grafičkim materijalima i alatima. Razvija se fina motorika ruke, šake i prstiju (Šparavec, 2018). Grafičke tehnike odličan su način za upoznavanje djeteta s određenim likovnim elementima kao što su: linija, boja, oblik i kontrast. Upotrebom grafičkih tehnika razvija se i apstraktno mišljenje jer se konačni rezultat pojavljuje tek s otiskom. Sudjelujući u grafičkim aktivnostima djeca pokazuju svoju inovativnost, ali i poduzetnost pronalaženjem novih mogućnosti i materijala. Razvijaju dosljednost i upornost. Naposljetku, grafičke tehnike pružaju djeci veselje i zadovoljstvo (Borko, 2010). Najprimjerenije i najčešće upotrebljavane grafičke tehnike u radu s djecom rane i predškolske dobi su: frotaz, pečatni tisak, monotipija, gipsorez, kolažni i karton tisak, kolagrafija i računalna grafika. Iako postoji široka paleta alata i materijala posebno dizajniranih i napravljenih za korištenje u radu s grafičkim tehnikama, većina njih se ipak može zamijeniti s alatima i materijalima koji su pristupačniji i koji se većinom mogu pronaći u svakom vrtiću. Tako se umjesto posebnih grafičkih boja može koristiti tempera s dodatkom glicerina. Umjesto valjka poslužiti će debeli kist ili spužva. Grafičku prešu zamijenit će kuhinjski valjak, žlica ili pritisak dlana (Šparavec, 2018).

4.1. Frotadž

Frotadž ili trljanica označuje otiskivanje slike s neke reljefne površine. Grafitnom olovkom ili pastelom trlja se poledina papira koji je naslonjen na određenu reljefnu površinu. Najbolje je djeci ponuditi predmete zanimljive teksture. To može biti lišće, školjke, novčići, heklani ručni rad i sl. Djeca mogu i sama izraditi zanimljivu šablonu za frotadž, primjerice direktnim iscrtavanjem drvofiksa po kartonskoj podlozi. Tehnika je prigodna i za rad s najmlađom djecom. U tom slučaju dobro je fiksirati određenu podlogu za stol kako se ona ne bi pomjerala. Ovom tehnikom djeca se upoznaju s karakterom površine, a jačaju vezu između taktilnog i vizualnog karaktera pojedinih područja (Šparavec, 2018).

Slika 12. Primjer dječjeg rada- frotadž

12

4.2. Pečatni tisak

Za uvođenje djeteta u svijet grafike i njezino razumijevanje najčešće se koristi pečatni tisak. Pečatni tisak je grafička tehnika koja podrazumijeva direktno otiskivanje različitih predmeta iz svakodnevnog života ili prirode na papir. Tako se često koriste tuljci wc papira, koluti iskorištenog selotejpa, jednokratne čaše, komadi drveta, lišće i sl. Zanimljive strukture mogu se postići spužvom, plutom, tkaninom i jutom (Šparavec, 2018). Predmeti se premažu ili umaču u temperu i otiskuju (Grčko, 1970). Matrica se može i samostalno izraditi, a jedan o načina izrade matrice je i pomoću krumpira. Krumpir se prereže na pola te se na svakoj polovici napravi željeni oblik. Dijete određeni predmet premaže bojom ili ga umoči u boju i otiskuje. I

¹² Izvor: Šparavec, J. (2010). *Drvo ili mjesec- likovni odgoj za najmlađe*

dok mlađa djeca, vjerojatno najviše uživaju u samom otiskivanju i koncentriraju se na uzročno-posljedičnu vezu onoga što otiskuju, starija djeca oblikuju slobodnu kompoziciju s naglašenim ritmičkim ponavljanjem, odnosno ostvaruju svoju likovno-estetsku zamisao (Borko, 2010).

Slika 13. Primjer dječjeg rada- pečatni tisak

13

4.3. Monotipija

Monotipija je specifična grafička tehnika jer se njome ostvaruje samo jedan otisak. Za matricu se koristi ploča čvrstog materijala koji ne upija boju. U vrtiću je to najčešće plastična folija (grafofolija) ili komad pleksiglasa, ali može se koristiti i svaka druga glatka i ravna ploča kao primjerice linoleum. Dijete temperama i kistom slika direktno na ploču. Kako se boja ne bi prebrzo osušila i kako bi ostala pogodna za otiskivanje u nju se dodaje par kapi glicerina. Pri korištenju ove tehnike predlaže se djeci ponuditi jednostavan motiv s minimalnim rasponom boja. Tako će ostati usredotočena na samu grafičku tehniku, odnosno otiskivanje, a ne samo na slikanje (Borko, 2010). Monotipija se može izvesti i na drugačiji način. Cijela matrica, ploča premaže se tankim slojem boje. Višak boje skida se tankim papirom, a zatim se preko nje stavlja novi papir. Dijete olovkom ili drvenim dijelom kista izrađuje crtež pazeći da rukom ne dotakne papir. Kada je crtež gotov, papir se podiže, a s druge strane je grafički crtež zrcalnog izgleda. Monotipija je odlično sredstvo upoznavanja djece sa simetrijom. Podloga se prepola na pola, a na dnu se crta, primjerice leptir s jednim krilom. Pritisne se gornja polovica podloge, odnosno papira i dobiva se simetrično, drugo krilo leptira (Cvitanič, 2021).

¹³ Izvor: privatni izvor

Slika 14. Primjer dječjeg rada- monotipija

4.4. Gipsorez

Matrica ove tehnike je obrađena gipsana ploča. Ploču je najjednostavnije napraviti tako da se razrijeđena gipsana masa ulije u plastične posude. Kada je smjesa kompaktna i polusuha spremna je za urezivanje. Urezivati se može olovkom, drškom kista ili običnim drvenim štapićem. Tako nastaje predložak. Površina se premazuje bojom, a zatim se otiskuje na papir (Grčko, 1970).

4.5. Kolažni i kartonski tisak

Kolažni tisak grafička je tehnika čija se ploča izrađuje od kartona. Kartonska ploča premaže se drvofiksom kako se kasnije ne bi savijala. Na karton dijete lijepi različite materijale zanimljive teksture koji će ostaviti i zanimljive tragove. Primjerice, špagu, različitu tkaninu, aluminijsku foliju, čačkalice, rebrasti karton, brusni papir, mrežice i sl. Valja paziti da su materijali približno iste visine, odnosno ispupčenosti kako bi se prilikom otiskivanja jednakopravno otisnuli na papir. Kada je dijete zadovoljno načinjenom matricom, ono isto premazuje bojom, a potom otiskuje na papir i tako dobiva kolažni tisak (Borko, 2010). Kolažni tisak ostavlja mjesta za igru, odnosno improvizaciju s izrezanim oblicima. On ne zahtijeva prethodno skiciranje. Premještajući oblike prije samog lijepljenja dijete zapaža različite mogućnosti građenja svoje kompozicije, odnosno ostvarivanje svoje ideje (Grčko, 1970). Kartonski tisak vrlo je slična tehnika kolažnom tisku. Umjesto izrezivanje i lijepljenja materijala zanimljivih

¹⁴ Izvor: Šparavec, J. (2010). *Drvo ili mjesec- likovni odgoj za najmlađe*

tekstura na matricu, izrezuje se i lijepi deblji papir ili karton. Dijete slobodno razmješta i komponira kartonske oblike te ih zatim lijepi na podlogu dobivajući tako tiskarski oblik za tiskanje (Grčko, 1970). Većina djece ipak prvo mora skicirati, a potom izrezati i zalijepiti željeni motiv, a zbog složenosti rezanja kartona škarama ova tehnika se najčešće koristi u radu s djecom starije vrtićke dobi (Šparavec, 2018).

Slika 15. Primjer dječjeg rada- kolažni tisak

15

4.6. Kolagrafija

Kolagrafija je zanimljiva grafička tehnika gdje se matrica izrađuje nanošenjem brzo sušećeg ljepila na kartonsku površinu. Ljepilo se na karton nanosi direktno iz tube ili iz šprice i tako se stvara crtež. Kada se ljepilo u potpunosti osuši, izrađena matrica se premazuje bojom i otiskuje na papir (Grčko, 1970).

¹⁵ Izvor: <https://hrcak.srce.hr/file/184164>, 24.8.2022.

Slika 15. Primjer dječjeg rada- kolagrafija

4.7. Računalna grafika

Računalna grafika pretpostavlja korištenje računala kao novog sredstva likovnog izražavanja. U predškolskoj dobi prije svega se odnosi na postupke mijenjanja boja, multipliciranje oblika, mijenjanje nacrtanog, upotrebu geometrijskih oblika, linija, veličina, tekstura i sl. (Grčko, 1970).

4.8. Tehnike dubokog tiska

Tehnike dubokog tiska rijetko se izvode u vrtiću, ipak postoje načini kako se djecu može upoznati i s ovim oblikom tiska. Za matricu može poslužiti čvršća aluminijska folija. Dijete po aluminijskoj foliji olovkom crta, istodobno utiskujući svoj crtež. Strana s utisnutim crtežom se premaže bojom i otiskuje (Šparavec, 2018).

Urezivati se može i po stiroporu otiskivanje pločicama od stiropora. Točkanjem ili povlačenjem linija dijete pomoću drvenog štapića urezuje svoj crtež u stiropor. Kada je crtež gotov, ploča stiropora premazuje se bojom u ravnomjernom sloju, a zatim se otiskuje na papir (Borko, 2010).

¹⁶ Izvor: privatni izvor

Slika 16. Primjer dječjeg rada- duboki tisak

17

5. Metodologija istraživanja

5.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je istražiti u kojoj su mjeri odgojitelji upoznati s mogućnostima i prednostima grafičkog izražavanja, koliko dobro odgojitelji poznaju određene grafičke tehnike te koliko često iste primjenjuju u svom radu.

5.2. Instrument i postupak istraživanja

Za prikupljanje podataka kreiran je i korišten anketni upitnik. Anketni upitnik napravljen je pomoću *Google obrasca*. Podijeljen je preko društvenih mreža pa su svi ispitanici upitnik ispunili online. Poštivala su se sva etička načela. Ispitanici su dobrovoljno pristupili ispunjavanju upitnika, a u svakom trenutku mogli su prekinuti ispunjavanje. Anketni upitnik u potpunosti je anoniman, a dobiveni podaci korišteni su isključivo za pisanje diplomskog rada. Za obradu podataka korišten je *Microsoft Excel* program. Anketni upitnik sastavljen je od 12 pitanja zatvorenog tipa uključujući jedno pitanje s mogućnošću slobodnog odgovora. Anketa je podijeljena u dva dijela. Prvi dio anketnog upitnika ispituje sociodemografska obilježja ispitanika te se tako dobiva konkretniji uvid u uzorak ispitanika. Pitanja u drugom dijelu ankete koncipirana su po principu Likertove ljestvice. Ispitanici brojevima od 1 do 5 izražavaju pozitivan ili negativan stav u odnosu na objekt stava. Subjektivno procjenjuju razinu poznavanja, razinu učestalosti primjene određene grafičke tehnike u svom radu te razinu

¹⁷ Izvor: <https://hrcak.srce.hr/file/184164>, 24.8.2022.

slaganja i neslaganja s tvrdnjama o grafičkim tehnikama u odnosu na djecu te prednostima i mogućnostima upotrebe grafičkih tehnika u odgojno- obrazovnom radu.

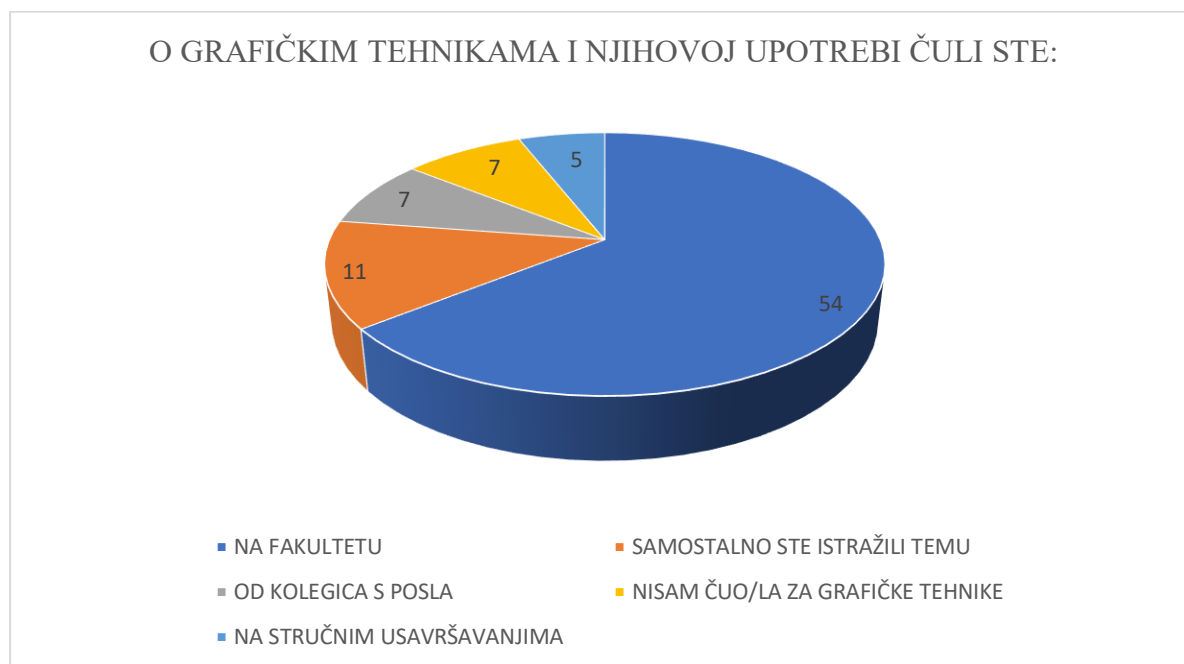
5.3. Uzorak ispitanika

Anketni upitnik ispunilo je 84 odgojitelja, odnosno 83 odgojiteljice i 1 odgojitelj s područja Republike Hrvatske u dobi između 24 i 65 godina. Najviše njih (N= 47) navodi Grad Zagreb kao županiju u kojoj rade. Slijedi Primorsko- goranska županija sa 6 odgovora, zatim Zagrebačka i Osječko-baranjska županija s 5 odgovora te Splitsko- dalmatinska s 4 odgovora. Po 3 odgovora dali su odgojitelji iz Krapinsko-zagorske, Brodsko-posavske i Zadarske županije. Dvoje odgojitelja navodi da radi u Virovitičko- podravskoj županiji, a po 1 odgojitelj radi u Karlovačkoj, Koprivničko- križevačkoj, Požeško- slavonskoj, Šibensko- kninskoj, Vukovarsko- srijemskoj te Međimurskoj županiji. Najveći broj ispitanika (N= 30) ima do 5 godina radnog iskustva, a najmanji broj njih (N= 4) ima preko 36 godina radnog iskustva. Veći dio odgojitelja (N= 56) navodi višu stručnu spremu kao svoju razinu obrazovanja, a 28 odgojitelja ima visoku stručnu spremu. U jasličkoj skupini radi 17 odgojitelja, u mlađoj i srednjoj vrtićkoj skupini radi po 12 odgojitelja, u starijoj vrtićkoj skupini 9 odgojitelja, a u mješovitoj skupini radi 33 odgojitelja.

5.4. Rezultati istraživanja

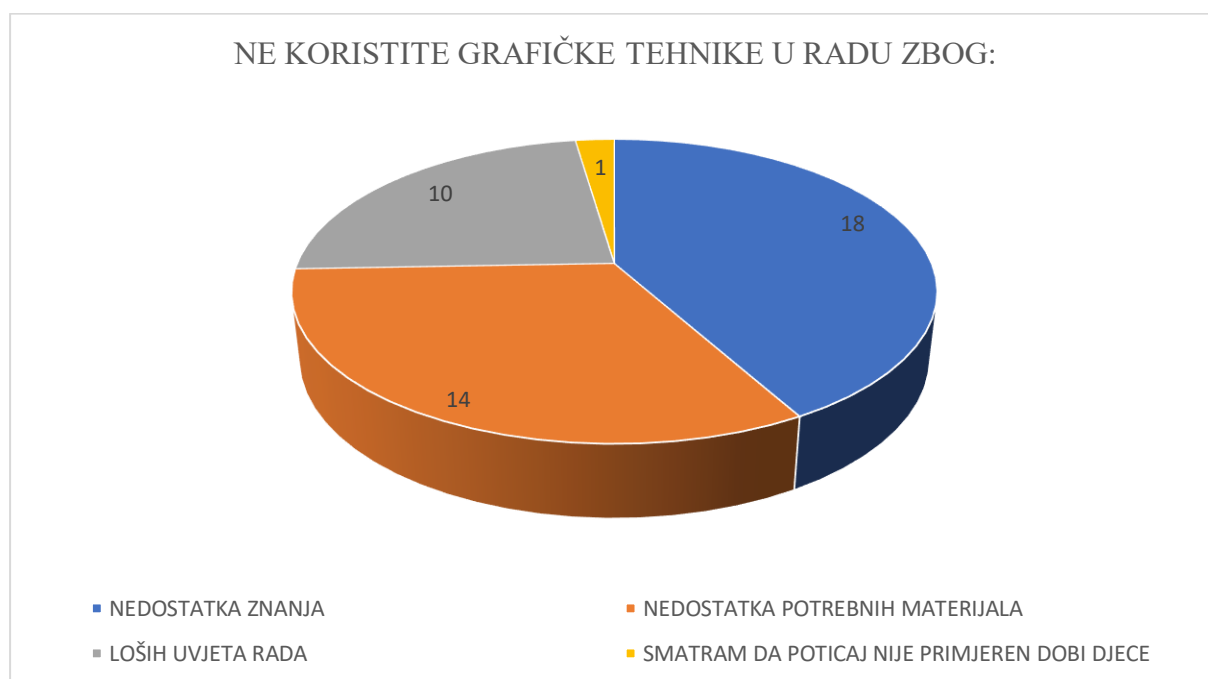
Najviše ispitanih odgojitelja (N= 54) upoznao se s grafičkim tehnikama i njihovom upotrebom tijekom studiranja. Ostali ispitanici navode da je njihovo znanje o grafičkim tehnikama rezultat samostalnog istraživanja, stručnog usavršavanja ili razmjene iskustva i znanja s kolegama na poslu. Manji broj ispitanika (N=7) priznaje da nikada nije čulo za grafičke tehnike.

Grafikon 1.

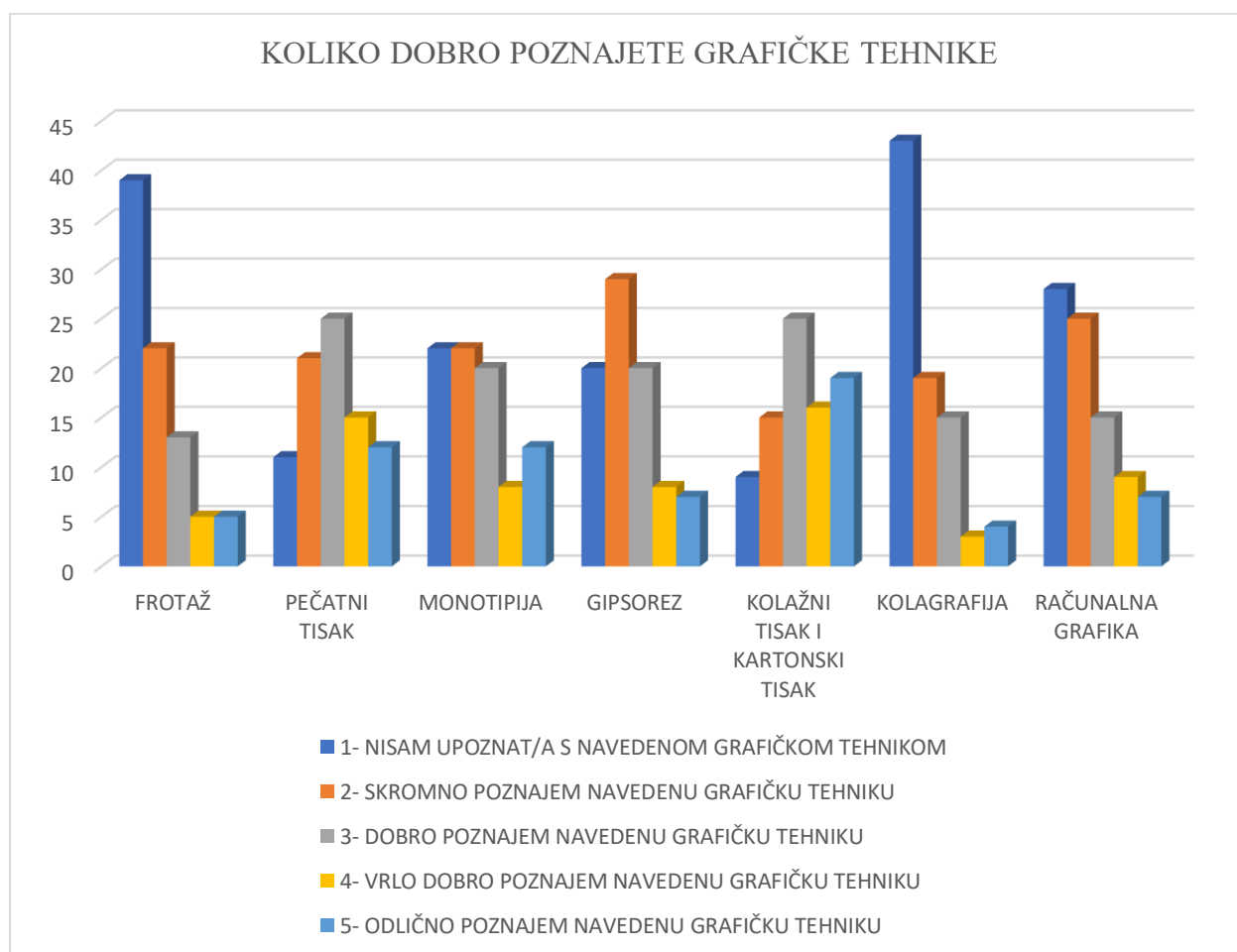
Ispitanici su ravnomjerno podijeljeni oko korištenja grafičkih tehnika u svom radu pa tako 42 ispitanika tvrdi da koristi, a podjednaki broj ispitanika tvrdi da ne koristi grafičke tehnike u svom radu. Kao glavni razlog negativnog odgovora, odnosno nekorisćenja grafičkih tehnika, ispitani odgojitelji navode nedostatak znanja (N=18). Slijedi nedostatak potrebnih materijala te loši uvjeti rada, a jedan odgovor zabilježen je i pod rubrikom gdje su ispitanici mogli nadopisati svoj odgovor. Ispitanik navodi kako grafičke tehnike nisu primjerene uzrastu djece s kojom radi,

Grafikon 2.

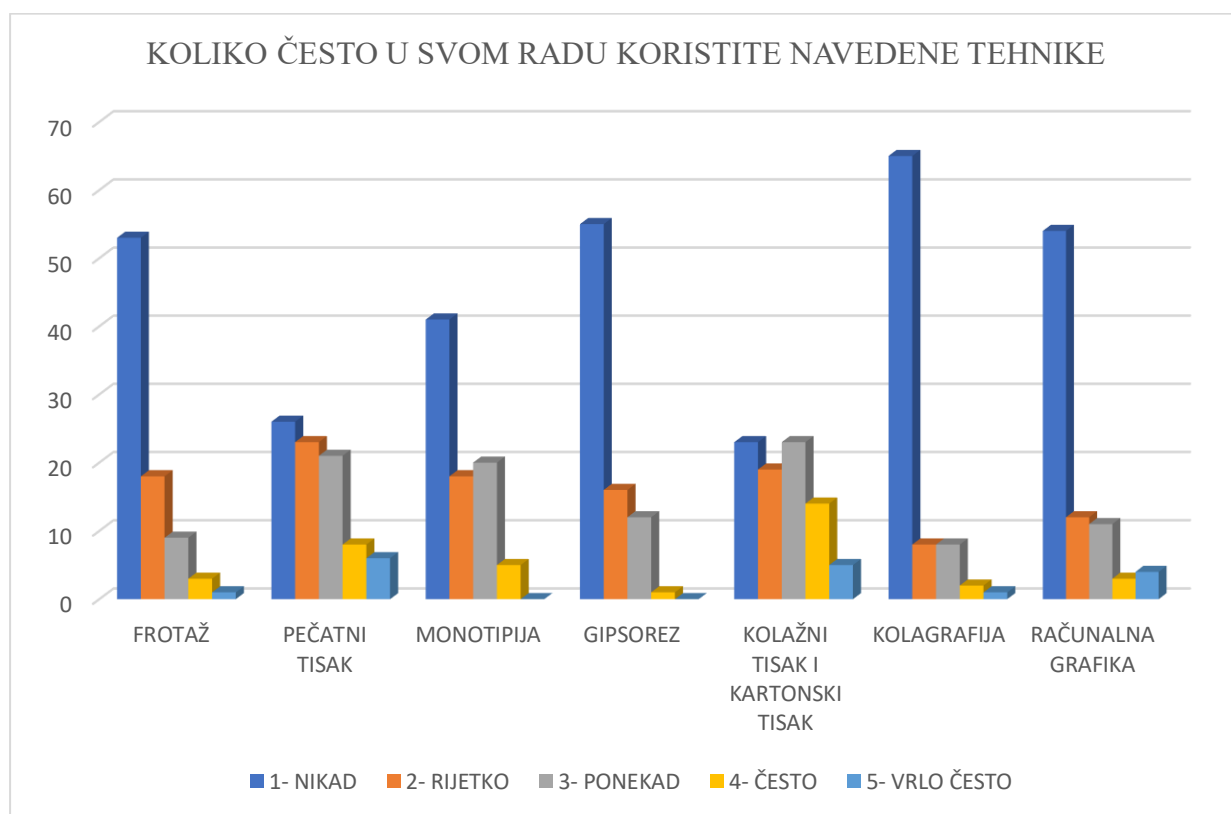
U sljedećem pitanju odgojitelji su trebali subjektivno procijeniti svoje znanje o određenoj grafičkoj tehnici. Iz odgovora ispitanika može se zaključiti da su odgojitelji najmanje upoznati s grafičkom tehnikom kolagrafije. Čak 43 odgojitelja navodi da nije upoznato s navedenom tehnikom. S tehnikom frotaža, odgojitelji su također slabije upoznati pa njih 38 tvrdi da ne poznaje ovu tehniku. Od grafičkih tehnika koje odgojitelji odlično poznaju, ističu se kartonski i kolažni tisak pa tako 19 odgojitelja označuje da odlično poznaje ovu tehniku. Obzirom na opravdanu opširnost sadržaja kolegija iz područja likovne kulture na studiju RPOO-a, moguće je da sve grafičke tehnike nisu u istoj mjeri obrađene pa odgojitelji nemaju istu razinu znanja o svim grafičkim tehnikama. Također, recentna literatura relativno šturo govori o grafičkim tehnikama i njihovoj primjenjivosti u radu s djecom rane i predškolske dobi, a osobito nekima poput primjerice, kolagrafiji, gipsorezu i sl. Bilo bi zanimljivo proširiti ovo istraživanje ili napraviti novo i detaljnije istražiti stupanj poznavanja i razumijevanja određene grafičke tehnike kojeg odgojitelji imaju te pronaći konkretnije odgovore na pitanje zašto odgojitelji češće koriste neke grafičke tehnike, odnosno zašto neke grafičke tehnike nikada ne koriste.

Grafikon 3.

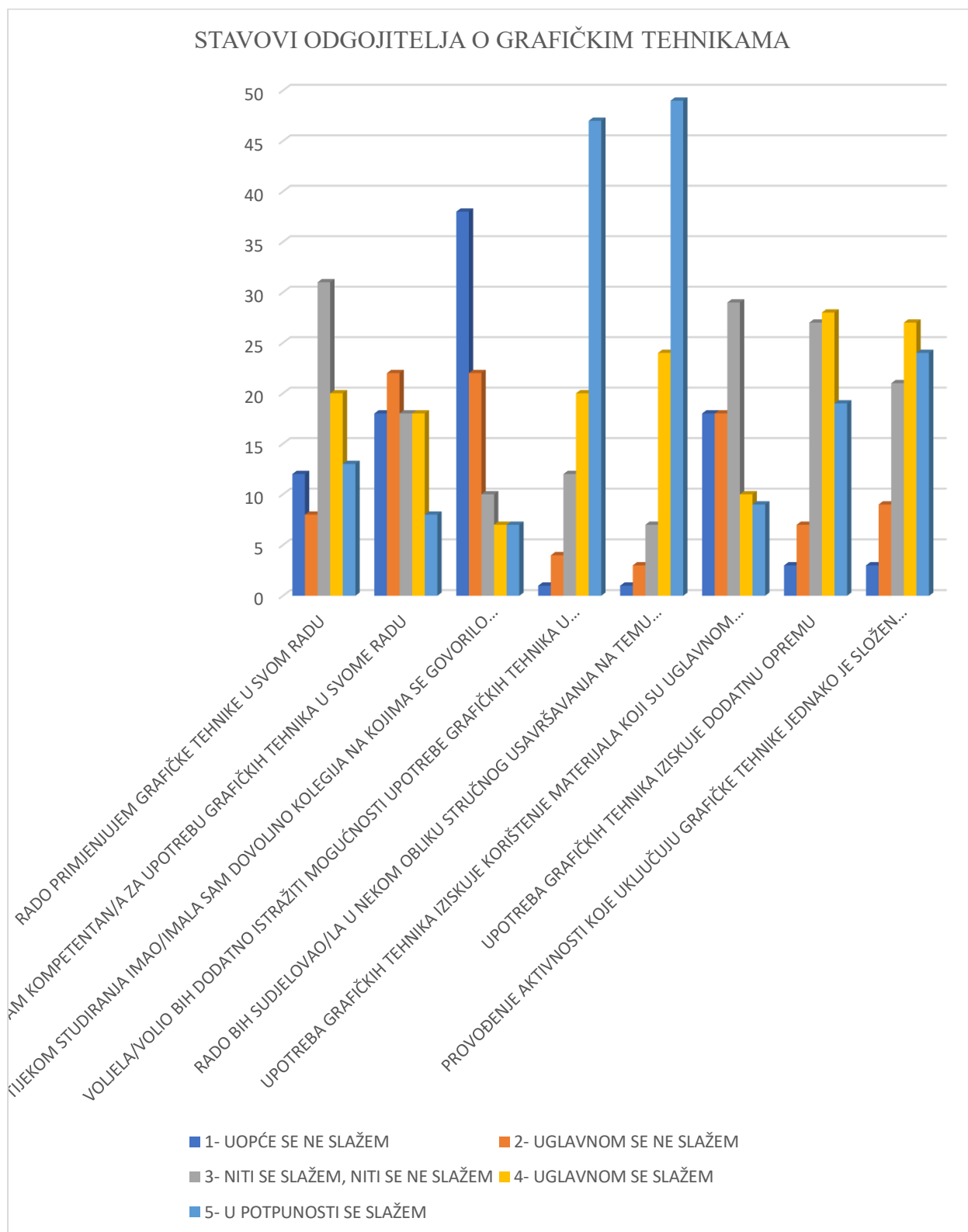
Zanimljivi su odgovori odgojitelja o učestalosti upotrebe određenih grafičkih tehnika u radu s djecom rane i predškolske dobi. Čini se da odgojitelji općenito ne koriste grafičke tehnike. Čak njih 63 kaže da nikada ne koristi kolagrafiju, 54 njih nikada ne koristi gipsorez, a 52 odgojitelja nikada ne koristi tehniku frotaža ni računalnu grafiku. Moguće da se odgojitelji osjećaju obeshrabreno za provođenje grafičkih tehnika obzirom na relativno nepogodne uvjete rada, a prije svega se to odnosi na preveliki broj djece u skupinama i nedostatak radnog materijala. Neprovođenje grafičkih aktivnosti možda je izraz i nedovoljnog znanja, odnosno kompetentnosti određenog odgojitelja. Rješenje se očituje i leži u osobnoj motivaciji odgojitelja da istraži i ovo likovno područje i uvrsti grafičke tehnike u svoj odgojno- obrazovni rad.

Grafikon 4.

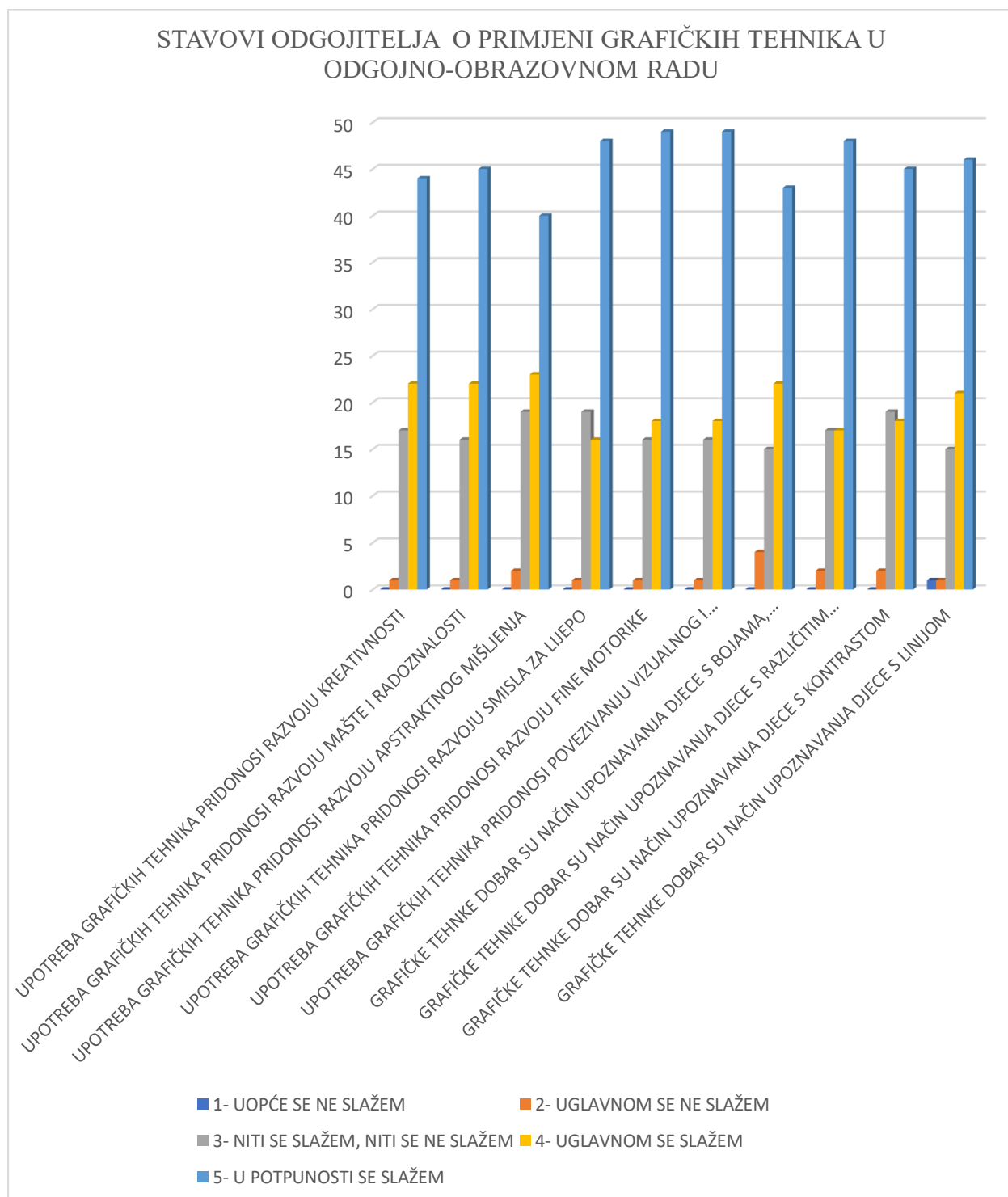
Prilikom samoprocjene vlastite kompetencije u provođenju aktivnosti iz područja grafike veliki broj ispitanih odgojitelja smatra se nedovoljno kompetentnima. S tvrdnjom: „Dovoljno sam kompetentan/na za upotrebu grafičkih tehnika u svom radu“ se uopće ne slaže 18 ispitanika, a 22 njih se uglavnom ne slaže. Nadalje, ispitanici su nezadovoljni brojem kolegiya o grafičkim tehnikama koje su mogli slušati tijekom formalnog obrazovanja. Njih 38 uopće se ne slaže, a njih 22 uglavnom se ne slaže s tvrdnjom da su, studirajući, imali dovoljno prilika za čuti i naučiti o ovoj temi. Ipak, više od polovine ispitanika (N= 47) navodi da bi voljela proširiti znanje o grafičkim tehnikama primjenjivim u radu s djecom rane i predškolske dobi te se dodatno usavršavati u ovom području, a njih 49 rado bi i sudjelovalo na stručnom usavršavanju iz istog područja.

Grafikon 5.

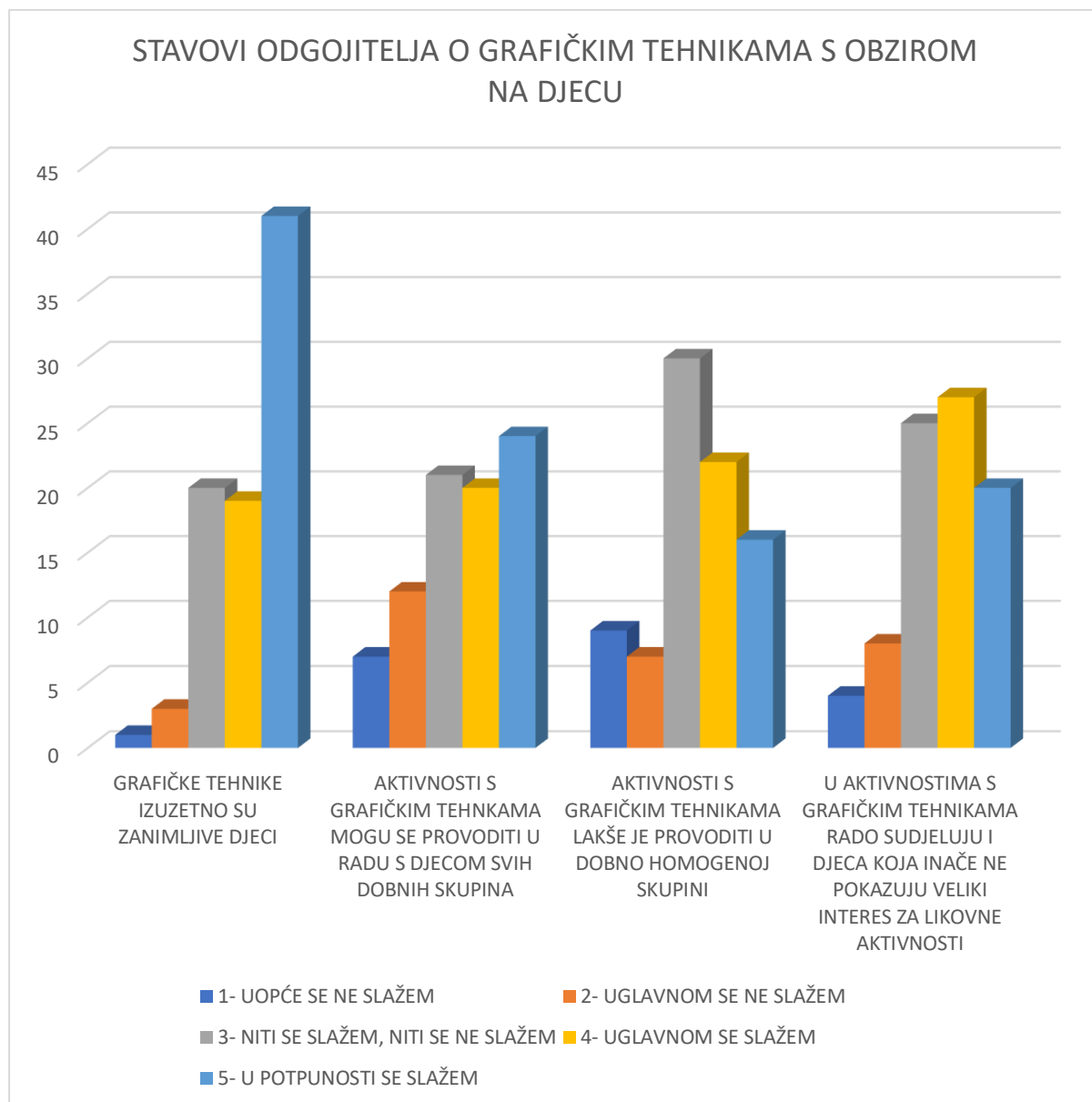
Velika većina ispitanih odgojitelja prepoznaje grafičke tehnike i grafičke postupke kao sredstvo razvoja dječje kreativnosti i mašte, odnosno kao sredstvo zadovoljavanja i podupiranja dječje urođene radoznalosti. Njih 44 u potpunosti se slaže, a njih 22 se u glavnom slaže da upotreba grafičkih tehnika pridonosi razvoju kreativnosti. Njih 45 u potpunosti se slaže, a 22 njih se uglavnom slaže da upotreba grafičkih tehnika pridonosi razvoju mašte i radoznalosti. Ispitanici prepoznaju i mogućnosti, odnosno prednosti grafičkih tehnika u odnosu na dječji kognitivni i motorički razvoj te razvoj smisla za lijepo. Ispitani odgojitelji slažu se da se grafičkim tehnikama obogaćuje i proširuje cjelokupni likovni doživljaj djeteta. Nadalje, ispitanici se slažu da upotreba grafičkih tehnika pridonosi razvoju likovnog senzibiliteta za likovna sredstva i materijale kao i razvoju osjetljivosti za oblikovanje na plohi, odnosno osjetljivosti za likovne elemente. Dakle, odgojitelji prepoznaju učinak i potencijal koji grafičke tehnike mogu ostvariti, ali se ipak rijetko odlučuju za njihovu provedbu. Nedostatak znanja ističe se kao glavni razlog zašto odgojitelji ne provode aktivnosti s grafičkim tehnikama. Moguće da konkretno područje grafike nije dovoljno zastupljeno i obuhvaćeno u programu inicijalnog obrazovanja odgojitelja. Daljnje istraživanje područja grafike tako ostaje odgojiteljev osobni izbor. U obzir treba uzeti i nedostatak likovnih materijala te nepovoljne uvjete rada kao, primjerice preveliki broj djece u skupinama. Bilo bi korisno detaljnije istražiti razloge neprovođenja grafičkih aktivnosti u predškolskim ustanovama i djelovati sukladno rezultatima. Ako je glavni razlog neprovođenja aktivnosti s grafičkim tehnikama doista neznanje, bilo bi dobro odgojiteljima ponuditi različite oblike stručnog usavršavanja na tu temu, odnosno educirati ih i osnažiti za provođenje grafičkih aktivnosti.

Grafikon 6.

Zaključno, ispitani odgojitelji slažu se da su grafičke tehnike izuzetno zanimljive djeci, a većina njih prepoznaje i mogućnost provođenja aktivnosti s grafičkim tehnikama s djecom svih dobnih skupina. Također, uglavnom se slažu s tvrdnjom da u ovakvim aktivnostima rado sudjeluju i djeca koja inače ne pokazuju preveliki interes za likovne aktivnosti.

Grafikon 7.

6. Zaključak

Suvremeni odgojitelj prepoznaje likovnu kulturu kao sjajan temelj odgojno-obrazovnog procesa kojim se podržava cjelovit, integrativni razvoj djeteta. Naime, likovne aktivnosti prilika su da dijete razvija, uvježbava i poboljšava različite kompetencije iz svih razvojnih područja. Sudjelujući u likovnoj aktivnosti dijete razvija osjećaj uspješnosti, samopouzdanja i samopoštovanja. Razvija kontrolu fine motorike, osjeta opipa i dodira te koordinaciju okoruka. Također, razvija apstraktno mišljenje, uči uzročno- posljedičnu vezu i naposljetku, njeguje svoju kreativnost i izgrađuje ljubav prema umjetničkom nasljeđu.

Odgojitelj, izuzev psihološkim i pedagojskim znanjem, raspolaže i opširnim znanjem o likovnoj umjetnosti te vlada likovnim tehnikama i likovnim jezikom. Stvara poticajno okruženje i osigurava različite materijale. Nadalje, bira metodu rada i načine motivacije prema interesu i potrebama djeteta.

Grafičke tehnike imaju mnogobrojne dobrobiti po djecu. One potiču na istraživanje, njeguju urođenu radoznalost, razvijaju inovativnost i poduzetnost, upoznaju djecu s određenim likovnim elementima, doprinose razvoju fine motorike ruke, šake i prstiju te jačaju apstraktno mišljenje. Najprimjerenije i najčešće upotrebljavane grafičke tehnike u radu s djecom rane i predškolske dobi su: frotaž, pečatni tisak, monotipija, gipsorez, kolažni i karton tisak, kolagrafija i računalna grafika.

Čini se da odgojitelji uviđaju mnogostruke beneficije koje nude grafičke tehnike. Odgojitelji prepoznaju grafiku kao način kojim se podržava dječja urođena radoznalost, odnosno način kojim se potiče razvoj mašte i kreativnosti. Slažu se da upotreba grafičkih tehnika utječe i na ostala područja razvoja, primjerice motorički, spoznajni i estetski razvoj. Nadalje, odgojitelji imaju spoznaje o grafici kao sredstvu kojim se potiče i usvajanje likovnih elemenata kao što su linija, boja, kontrast i sl. Ipak, većina njih se rijetko odlučuje za njihovu primjenu.

Tako grafičke tehnike ostaju nepravedno zanemarene. Kao primarni razlog neprimjenjivanja grafičkih tehnika u svom radu, odgojitelji navode nedostatak znanja. Drugim riječima, odgojitelji se ne osjećaju dovoljno kompetentnima za provedbu likovnih aktivnosti koje uključuju upotrebu grafičkih tehnika. Možda su razlog tomu i eventualni propusti u organizaciji samog studija RPOO-a.. Naime, većina odgojitelja navodi da tijekom studiranja nije imala zadovoljavajući broj kolegiya na kojemu su mogli čuti i naučiti o grafičkim tehnikama. Pozitivna stvar je da veliki broj odgojitelja želi znati više. Odgojitelji su motivirani za učenje i

istraživanje mogućnosti upotrebe grafičkih tehnika, a navode da bi i rado sudjelovali na nekom obliku stručnog usavršavanja na tu temu.

Literatura

Arbanas, N. (1999). *Grafičke tehnike*. Zagreb: Laser plus

Balić Šimrak, A. (2011). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*. 62(63), 2-8.

Borko A.M., Batinić-Puškarčić B., Vekić-Kljaić V., Jedrejčić E. (2010). Grafičke tehnike. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*. 62(63), 24-27

Cvitanić, J. (2021). Grafička tehnika monotipija. *Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*. 5, 346-352.

Grčko, S. (1970). *Grafički postupci u osnovnoj školi: priručnik za nastavnike likovnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga

Grgurić, J., Jakubin, M. (1996). *Vizualno- likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik*. Zagreb: Educa

Jakubin, M. (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike: temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa

Kunstek, M. (1999). Pristup likovnom odgoju u programu Korak po korak. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*. 16, 3-7.

Miljak, A. (2009). *Življenje djece u vrtiću: novi pristupi u shvaćanju, istraživanju i organiziranju odgojno- obrazovnog procesa u dječjim vrtićima*. Zagreb: SM naklada

Paro, F. (2002). *Grafički pojmovnik*. Zagreb: Akademija likovnih umjetnosti

Slunjski, E. (2003). *Devet lica jednog odgajatelja-roditelja*. Zagreb: Mali profesor

Šparavec, J. (2018). *Drvo ili mjesec: likovni odgoj za najmlađe*. Lekenik: Ostvarenje

Tanay, E. R., Kučina, V. (1995). *Tehnike likovnog izražavanja: od olovke do kompjutera*. Zagreb: Naklada Zakej

Varljen- Herceg, L., Rončević, A., Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa

Prilozi i dodaci

Prilog 1.

Anketni upitnik

Poštovane odgojiteljice i odgojitelji pred Vama se nalazi anketni upitnik o **upotrebi grafičkih tehnika** u vrtiću. Anketni upitnik je anoniman, a prikupljeni podaci isključivo će se koristiti u svrhu pisanja diplomskog rada.

Spol: M / Ž

Dob: ____ (*upisati broj*)

Godine radnog iskustva:

- a. od 0 do 5 godina
- b. od 6 do 10 godina
- c. od 11 do 20 godina
- d. od 21 do 35 godina
- e. 36 godina i više

Razina obrazovanja:

- a. VŠS
- b. VSS

Županija u kojoj radite:

- a) Grad Zagreb
- b) Zagrebačka
- c) Krapinsko-zagorska
- d) Sisačko-moslavačka
- e) Karlovačka
- f) Varaždinska
- g) Koprivničko-križevačka
- h) Bjelovarsko-bilogorska
- i) Primorsko-goranska

- j) Ličko-senjska
- k) Virovitičko-podravska
- l) Požeško-slavonska
- m) Brodsko-posavska
- n) Zadarska
- o) Osječko-baranjska
- p) Šibensko-kninska
- r) Vukovarsko-srijemska
- s) Splitsko-dalmatinska
- t) Istarska
- u) Dubrovačko-neretvanska
- v) Međimurska

Skupina u kojoj radite:

- a. Jaslička skupina
- b. Mlađa vrtićka skupina
- c. Srednja vrtićka skupina
- d. Starija vrtićka skupina
- e. Mješovita skupina

O grafičkim tehnikama i njihovoj upotrebi čuli ste:

- a. Na fakultetu
- b. Od kolegica s posla
- c. Na stručnim usavršavanjima
- d. Samostalno ste istražili temu
- e. Nisam čuo/la za grafičke tehnike

Koristite li grafičke tehnike u svom radu:

- a. Da
- b. Ne

Ako ste na prethodno pitanje odgovorili Ne, odgovorite na sljedeće pitanje:

Ne koristite grafičke tehnike u svom radu zbog:

- a. Loših uvjeta rada (preveliki broj djece u skupini, nepostojanje dodatnog osoblja i sl.)
- b. Nedostatka potrebnih materijala
- c. Nedostatka znanja
- d. Ostalo (*dopišite*)

U sljedećem pitanju označite s brojevima od 1 do 5 koliko ste dobro upoznati s navedenom grafičkom tehnikom

1- nisam upoznat/a s navedenom grafičkom tehnikom

2- skromno poznajem navedenu grafičku tehniku

3- dobro poznajem navedenu grafičku tehniku

4- vrlo dobro poznajem navedenu grafičku tehniku

5- odlično poznajem navedenu grafičku tehniku

- a. Frotaz
- b. Pećatni tisak
- c. Monotipija
- d. Gipsorez
- e. Kolažni tisak i karton tisak
- f. Kolagrafija
- g. Raćunalna grafika

U sljedećem pitanju oznaćite s brojevima od 1 do 5 koliko ćesto u svom radu koristite navedenu grafićku tehniku

1- nikad

2- rijetko

3- ponekad

4-ćesto

5-vrlo ćesto

- a. Frotazb.
- b. Pećatni tisak
- c. Monotipija
- d. Gipsorez
- e. Kolažni tisak i karton tisak
- f. Kolagrafija

g. Računalna grafika

U sljedećem pitanju s brojevima od 1 do 5 procijenite stupanj slaganja s navedenim tvrdnjama:

- 1 - uopće se ne slažem
- 2 - uglavnom se ne slažem
- 3 - niti se slažem, niti se ne slažem
- 4 - uglavnom se slažem
- 5 - u potpunosti se slažem

Stavovi odgojitelja o grafičkim tehnikama

- 1. Rado primjenjujem grafičke tehnike u svom radu
- 2. Dovoljno sam kompetentan/a za upotrebu grafičkih tehnika u svom radu
- 3. Tijekom studiranja imala/imao sam dovoljno kolegiya na kojima se govorilo o upotrebi grafičkih tehnika
- 4. Voljela/volio bih dodatno istražiti mogućnosti upotrebe grafičkih tehnika u svom radu
- 5. Rado bih sudjelovao/la u nekom obliku stručnog usavršavanja na temu grafičkih tehnika
- 6. Upotreba grafičkih tehnika iziskuje korištenje materijala koji su uglavnom dostupni u vrtiću
- 7. Upotreba grafičkih tehnika iziskuje dodatnu pripremu
- 8. Provođenje aktivnosti koje uključuju grafičke tehnike jednako je složen proces kao i provođenje ostalih likovnih aktivnosti

Stavovi odgojitelja o primjeni grafičkih tehnika u odgojno- obrazovnom radu

- 1. Upotreba grafičkih tehnika pridonosi razvoju kreativnosti
- 2. Upotreba grafičkih tehnika pridonosi razvoju mašte i radoznalosti
- 3. Upotreba grafičkih tehnika pridonosi razvoju apstraktnog mišljenja
- 4. Upotreba grafičkih tehnika pridonosi razvoju smisla za lijepo
- 5. Upotreba grafičkih tehnika pridonosi razvoju fine motorike
- 6. Upotreba grafičkih tehnika pridonosi povezivanju vizualnog i taktilnog doživljaja

7. Grafičke tehnike dobar su način upoznavanja djece s bojama, preklapanjem boja i tonovima
8. Grafičke tehnike dobar su način upoznavanja djece s različitim teksturama
9. Grafičke tehnike dobar su način upoznavanja djece s kontrastom
10. Grafičke tehnike dobar su način upoznavanja djece s linijom

Stavovi odgojitelja s obzirom na djecu

1. Grafičke tehnike izuzetno su zanimljive djeci
2. Aktivnosti s grafičkim tehnikama mogu se provoditi u radu s djecom svih dobnih skupina
3. Aktivnosti s grafičkim tehnikama lakše je provoditi u dobno homogenoj skupini
4. U aktivnostima s grafičkim tehnikama rado sudjeluju i djeca koja inače ne pokazuju veliki interes za likovne aktivnosti

Izjava o izvornosti rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mog rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)